ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
ACTIVITIES OF BANKS ON THE MARKET OF SECURITIES

У статті розглянуто основні засади діяльності банків на ринку цінних паперів. Діяльність банків на ринку цінних паперів відбувається за рахунок інвестування реального сектору національної економіки і залучення вітчизняних та іноземних капіталів у розвиток національного господарства та промисловості. Здійснюючи інвестування на фондовому ринку, банк формує свій портфель цінних паперів, що дає йому змогу отримувати дохід від операцій з ними. Активізація діяльності комерційних банків на фондовому ринку має важливе значення для подальшого економічного розвитку України.
Ключові слова: *ринок цінних паперів, банки, фінансовий ринок, дохід, економічні нормативи, інвестиційний портфель.*

В статье рассмотрены основные принципы деятельности банков на рынке ценных бумаг. Деятельность банков на рынке ценных бумаг происходит за счет инвестирования реального сектора национальной экономики и привлечения отечественных и иностранных капиталов в развитие национального хозяйства и промышленности. Осуществляя инвестирование на фондовом рынке, банк формирует свой портфель ценных бумаг, что дает ему возможность получать доход от операций с ними. Активизация деятельности коммерческих банков на фондовом рынке имеет важное значение для дальнейшего экономического развития Украины.
Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, банки, финансовый рынок, доход, экономические нормативы, инвестиционный портфель.*

The article deals with the main principles of banking activity in the securities market. The activity of banks in the securities market is due to the investment of the real sector of the national economy and the attraction of domestic and foreign capital into the development of the national economy and industry. By investing in the stock market, the bank forms its portfolio of securities, which enables it to receive income from operations with them. Activation of commercial banks in the stock market is important for the further economic development of Ukraine.
Key words: *market of securities, banks, financial market, income, economic norms, investment portfolio.*

УДК 336.761:336.71

Коваленко В.В.
д.е.н., професор,
професор кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет

Постановка проблеми. Успішне вирішення завдань підвищення темпів економічного зростання, що є особливо актуальним у сучасних умовах фінансової нестабільності, а також збільшення інвестицій багато в чому залежить від ефективної роботи фінансового ринку, зокрема такого його сегменту, як ринок цінних паперів. У ринковій економіці ефективно функціонуючий ринок цінних паперів дає змогу мобілізувати ринковими методами вільні грошові кошти фізичних та юридичних осіб та спрямувати їх у найбільш конкурентоспроможні галузі, вирішуючи цим самим низку важливих соціально-економічних програм [1, с. 31].

На фінансовому ринку серед усіх фінансових посередників провідну роль відіграють банки. Саме через діяльність банків на ринку цінних паперів відбувається інвестування реального сектору національної економіки і залучення вітчизняних та іноземних капіталів у розвиток національного господарства та промисловості, що сприяє сталому економічному розвитку держави. Отже, активізація діяльності комерційних банків на фондовому ринку має важливе значення для подальшого економічного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку науково-методичних засад визначення місця банків на ринку цінних паперів присвячені наукові праці таких вітчизняних науковців як Г. Азаренкова, Л. Алексеєнко, Т. Васильєва, О. Гетьман, Б. Губський, О. Вовчак, Ю. Коваленко, Н. Мацелюх, В. Міщенко, Ю. Онищенко, В. Опаріна, О. Решетняк, Н. Шелудько, І. Школьник та ін. Вагомий внесок у розроблення цієї проблематики було зроблено зарубіжними вченими: Дж. Акерлофом, А. Ахмаді, Б. Бернанке, К. Ерроу, Дж. Коксом, А. Мандалом, Г. Марковіцом, Т. Сааті, У. Шарпом та ін. Зазначене засвідчує актуальність розроблення наукових підходів до успішної діяльності банків на ринку цінних паперів. Проте, незважаючи на багаторічну історію вивчення ринків цінних паперів, особливостей їх функціонування та регулювання, проблеми ефективного функціонування банків на ринку цінних паперів залишаються малодослідженими.

Постановка завдання. Мета статті – визначення основних тенденцій функціонування банків на ринку цінних паперів та формулювання напрямів подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття ринку цінних паперів визначається у Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок», відповідно до якого це – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [2].

Як уже було зазначено вище, ринок цінних паперів є структурним елементом ринку фінансових послуг. Тому є потреба у визначенні основних структурних елементів цього ринку у взаємозв'язку з ринком фінансових послуг (рис. 1).

Виходячи із наведеного рисунку, можна погодитися з думкою З.А. Мацук, що структура ринку цінних паперів, з одного боку, являє собою внутрішній каркас ринку та характеризує порядок розташування та питому вагу її структурних елемен-

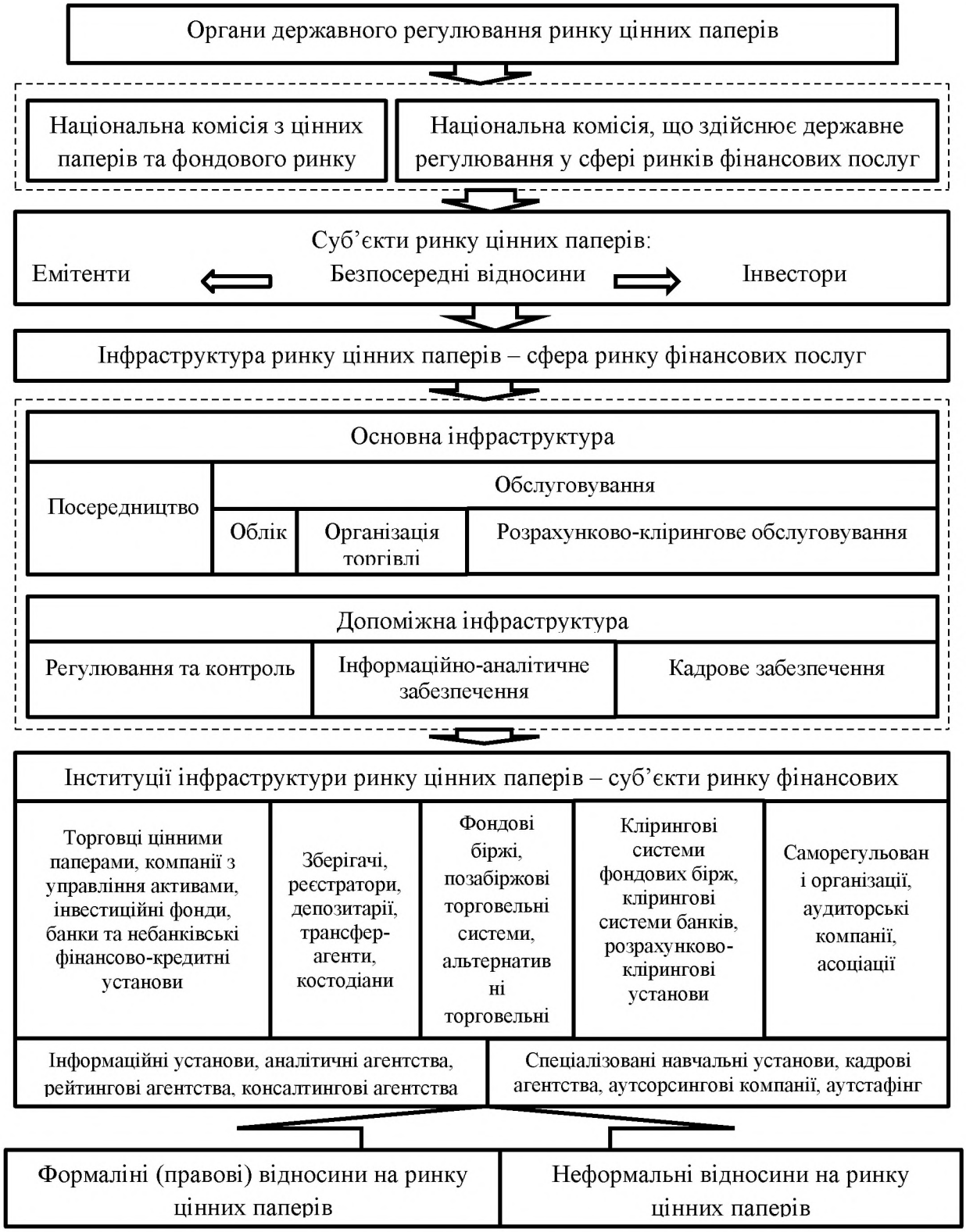

Рис. 1. Структура ринку цінних паперів та її взаємозв'язок із ринком фінансових послуг

Джерело: систематизовано автором з використанням матеріалів [3, с. 73; 4, с. 220]

тів у межах системи ринку цінних паперів. З іншого боку, вона зумовлює організацію структурних елементів, які є похідними щодо основних економічних суб'єктів ринку. У цьому аспекті вона виступає як інфраструктура [4, с. 220].

Слід відмітити, що загальною тенденцією розвитку банківських систем ринкового типу є універсалізація діяльності банків, яка має прояв у розширенні їх присутності на ринку цінних паперів. Діяльність банків на ринку цінних паперів багато-

гранна, оскільки вони не тільки традиційно є посередниками, що пов'язують інтереси і грошові кошти емітентів і інвесторів, а й самі активно використовують фінансові інструменти для формування власної ресурсної бази, розміщення грошових коштів у високоліквідні і прибуткові цінні папери.

У вітчизняній практиці систему цілей банківського інвестування в цінні папери можна характеризувати за такими основними напрямами, як: збереження і приріст капіталу; придбання цінних паперів, які мають усі властивості готівки і є засобом обігу та платежу; отримання контролю над діяльністю підприємства через придбання цінних паперів і здійснення перерозподілу власності; спекулятивна гра на коливаннях курсів цінних паперів [6, с. 41].

Слід звернути увагу на те, що будь-яка діяльність суб'єкта економічної діяльності, яким є і банк, підлягає певній сукупності норм та правил, які висуваються регуляторними органами.

Зазвичай в Україні банки вкладають кошти в корпоративні (акції, облігації тощо) та державні цінні папери. Здійснюючи інвестування на фондовому ринку, банк формує свій портфель цінних паперів, що дає йому змогу отримувати дохід від операцій з ними.

Систему державного регулювання діяльності банків на ринку цінних паперів наведено на рисунку 2.

Виходячи із вищезазначеного, вважаємо за доцільне провести аналіз рівня присутності банків на ринку цінних паперів. Структура портфеля цінних паперів банків України наведена на рисунку 3.

Як свідчать дані, наведені на рисунку 3, портфель цінних паперів банківської системи України щорічно зростає протягом останніх шести років, Найбільшу частку становлять цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід. З грудня 2017 року банки здійснили перехід на новий План рахунків бухгалтерського обліку банків України відповідно до постанови Правління НБУ від 11.09.2017 № 89 (зі змінами) та впровадження МСФЗ 9 з урахуванням постанови Правління НБУ від 12.01.2018 № 1 «Про окремі

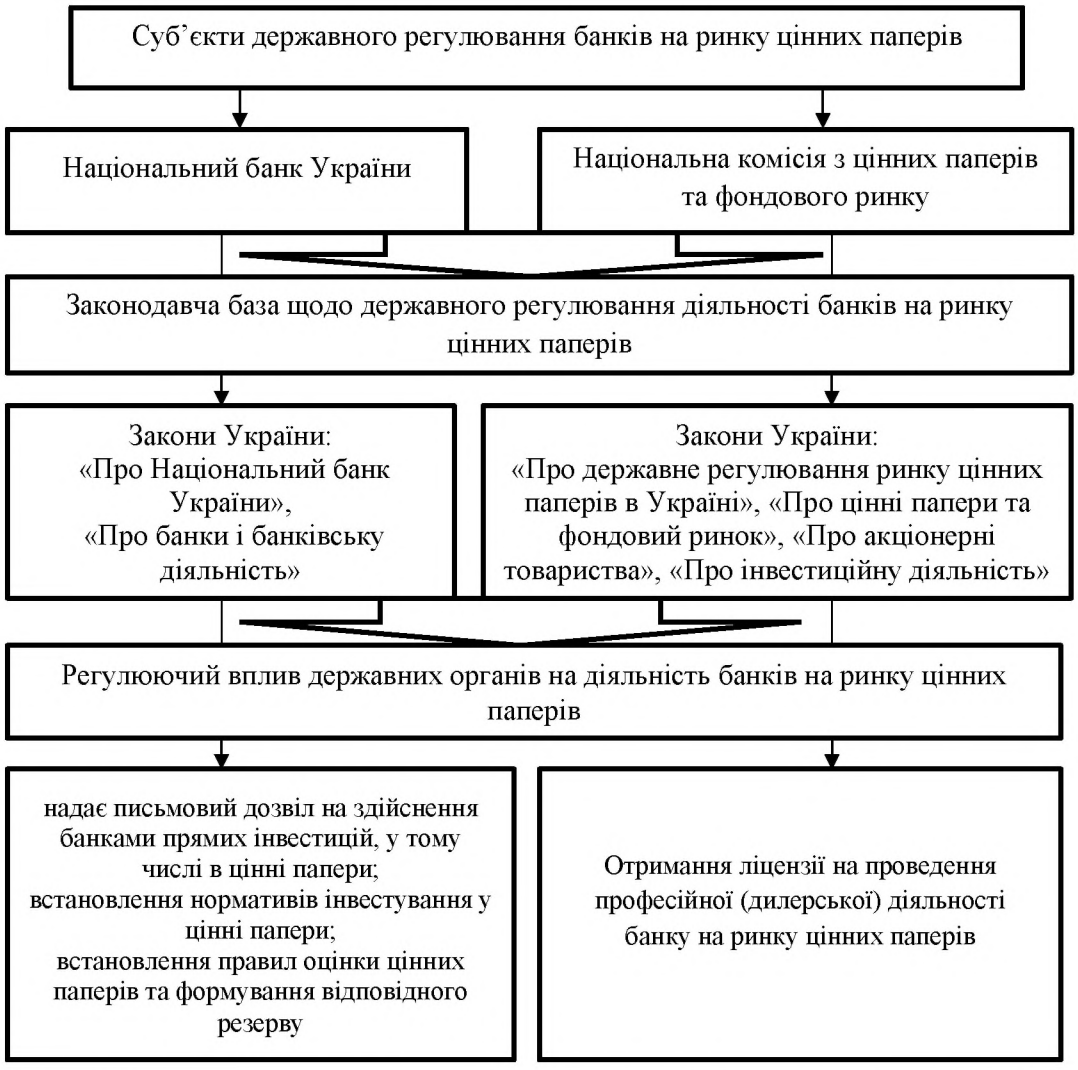

Рис. 2. Система державного регулювання діяльності банків на ринку цінних паперів

Джерело: складено автором

Рис. 3. Структура портфеля цінних паперів банків України за період 2013–2018 рр., %

2018* – станом на 01.10.2018

Джерело: розраховано автором за матеріалами [6]

питання, пов'язані із запровадженням Міжнародного стандарту фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». Тому облікові назви статей приведені у відповідність до цих стандартів.

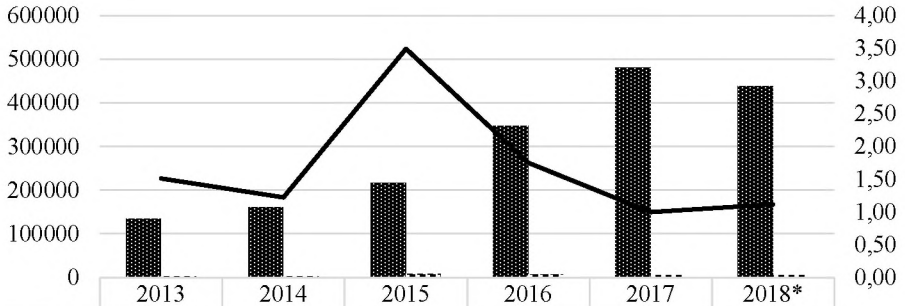
Якість портфеля цінних паперів банків змінювалася протягом аналізованого періоду нерівномірно (рис. 4). Незважаючи та зростання портфеля цінних паперів банків, починаючи з 01.01.2016 частка резервів у портфелі цінних паперів значно зменшилася, що вказує на покращення якості портфеля.

Слід відмітити, що 87,17% обсягу цінних паперів у портфелі банків України становлять цінні папери, що рефінансуються НБУ (75,63% – облігації внутрішньої державної позики). Зазначене виступає додатковим підтвердженням низького ступеня диверсифікації портфеля цінних паперів банків і ринку цінних паперів України загалом.

Контроль за діяльністю банків з цінними паперами здійснюється на підставі економічних нормативів. Нормативи інвестування – це економічні нормативи, що встановлюються Національним банком України з метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, у т.ч. за прямими інвестиціями. До таких нормативів належать Н11 та Н12 (рис. 5).

Як свідчать дані, наведені на рисунку 5, спостерігається стрімке зниження значень обох нормативів інвестування. Натепер значення є мізерними. Це означає, що банки майже не використовують свої кошти на придбання акцій, паїв, часток та інвестиційних сертифікатів підприємств.

Проблема низької активності вітчизняних банків на інвестиційному ринку може бути пояснена також виходячи із класифікації операцій банку з

	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Цінні папери банків, млн грн.	134866,69	160446,31	216820,29	346567,56	479874,74	437909,45
Резерви під знецінення цінних паперів, млн грн.	2038,89	1961,91	7565,59	6057,93	4774,42	4868,26
Частка резервів під знецінення цінних паперів, %	1,51	1,22	3,49	1,75	0,99	1,11

Рис. 4. Динаміка портфеля цінних паперів банків і резервів під них

2018* – станом на 01.10.2018

Джерело: розраховано автором за матеріалами [6]

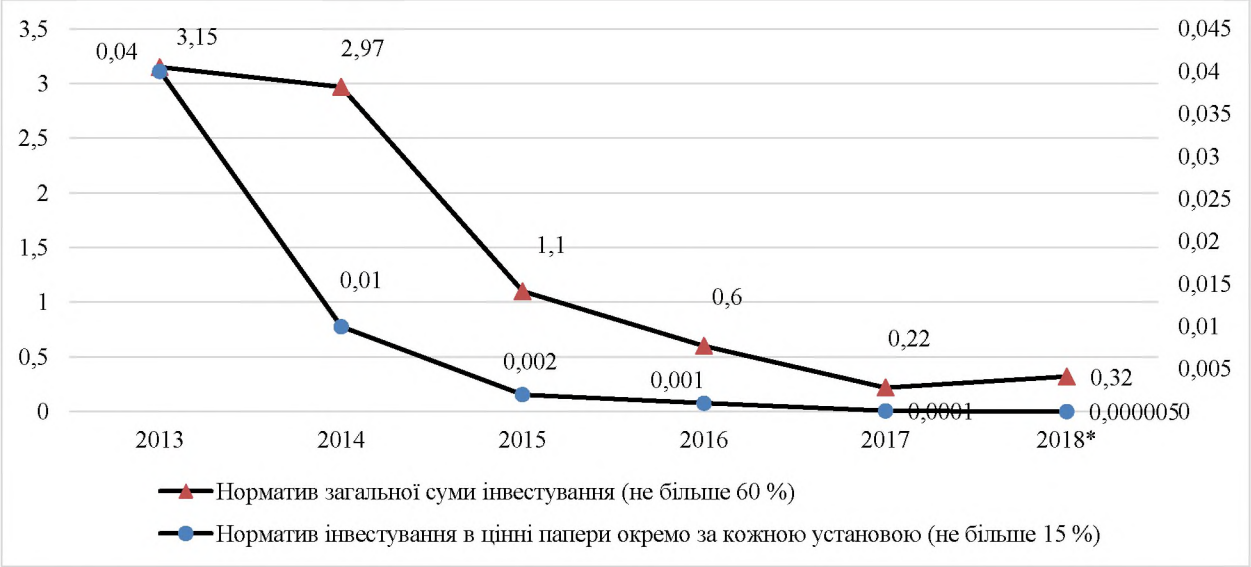

Рис. 5. Динаміка значення нормативів Н11 і Н12 по банківській системі за період 2013–2018 рр., %

2018* – станом на 01.12.2018

Джерело: розраховано автором за матеріалами [6]

цінними паперами. Зокрема, такі операції класифікують за такими ознаками:

– за інвестиційною стратегією банків (інвестиційні операції на продаж та інвестиційні операції на інвестиції);

– за відображенням у балансі банку (емісійні, тобто пасивні операції щодо випуску цінних паперів власного боргу банку; власне інвестиційні, тобто активні операції з вкладення ресурсів у придбання фондових активів; клієнтські операції щодо обслуговування емісійних та інвестиційних операцій клієнтів банку).

Відповідно до наведеної вище класифікації можна виявити особливості інвестиційної діяльності вітчизняних банків на сучасному етапі, а саме:

– за інвестиційною стратегією у портфелі банківських установ переважають інвестиційні операції на продаж. Це зумовлено тим, що дохідність таких операцій визначається не стільки величиною дивідендного доходу, скільки маржею між ціною продажу та купівлі цінних паперів;

– згідно з відображенням операцій у балансі банку домінують клієнтські операції з цінними паперами, які з позиції банку є привабливішими порівняно із формуванням власного інвестиційного портфеля. Банки віддають перевагу наданню посередницьких послуг, обслуговуючи первинне чи вторинне розміщення акцій та приватне розміщення цінних паперів інших емітентів.

Ефективною є співпраця банків та парабанківських фінансових установ на міжнародному фондовому ринку. Обслуговуючи операції щодо первинного чи вторинного розміщення акцій, провідні комерційні банки забезпечують ефективне залучення інвестицій вітчизняними емітентами на міжнародних фондових біржах.

Як відзначає В. Бутенко, недосконала нормативно-правова база, відсутність стандартів управління, недосконалість захисту прав акціонерів, а також інвесторів, непрозорість є перешкодами на шляху розвитку фондового ринку [7, с. 89].

Можна виділити такі характерні тенденції фондового ринку, як: недостатнє нормативне регулювання базових аспектів функціонування ринку; низька ліквідність обігу вітчизняних цінних паперів; низька частка біржового сегменту в усьому фінансовому ринку; обмежена кількість фінансових інструментів для формування активів.

Найбільш динамічним сегментом ринку цінних паперів в останні десятиріччя став ринок похідних цінних паперів (деривативів). Деривативи роблять фондові ринки більш ризикованими, тому що ці інструменти мають високий рівень фінансового важеля, а отже, і фінансового ризику. Це пов'язано з використанням деривативів для взаємного кредитування (позабалансові операції комерційних банків), збільшенням через механізми форвардних операцій зовнішніх запозичень комерційних банків, фінансуванням залучених коштів у фінансові операції з високою дохідністю з подальшим падінням курсу національної валюти та ризиком настання системної кризи у зв'язку з необхідністю погашення великою кількістю комерційних банків своїх зобов'язань за форвардними операціями [8, с. 219].

Помітний вплив на зміни у фінансовій політиці на сучасному етапі здійснює тенденція до універсалізації банків, яка пов'язується з відміною положення закону Гласса-Стігала про заборону комерційним

банкам створювати дочірні компанії з торгівлі цінними паперами [9]. Універсалізація банків приводить до нівелювання чітких відмінностей між двома основними моделями фондових ринків – англосаксонською та європейсько-континентальною.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи із вищезазначеного, можна дійти таких висновків. Банки на ринку цінних паперів можуть виступати як у ролі емітентів, так і у ролі інвесторів, а також надавати посередницькі, консалтингові та інші послуги своїм клієнтам. Емісійна діяльність дає банкам змогу вирішувати питання власної капіталізації, дотримання вимог НБУ та покращувати грошовий обіг у країні. Якщо банки виконують роль інвесторів, то вони залучають на фондовий ринок грошові кошти юридичних та фізичних осіб, що дає змогу спрямовувати необхідні ресурси у пріоритетні галузі економіки та вирішувати низку соціальних питань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваленко В.В. Ринок цінних паперів в умовах кризи економіки України. Регіональна економіка та управління. 2016. № 5(12). С. 31–34.

2. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: закон України, затверджений Верховною радою України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15.

3. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та її взаємозв'язок із ринком фінансових послуг: монографія / [В. Опарін, В. Федосов, С. Льовочкін та ін.]; за заг. Ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ, 2016. 347 с.

4. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика: монографія / З.А. Мацук. Київ: КНЕУ, 2018. 367 с.

5. Скоморович І.Г. Банківські операції : навч. посіб. / І.Г. Скоморович. Львів : Вид-во ПП «Магнолія 2006», 2012. 488 с.

6. Показники діяльності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

7. Значення економічних нормативів в цілому по системі. URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

8. Бутенко В.В., Лисенко К.А. Фінансовий ринок України: проблеми та перспективи його розвитку. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 28(2). С. 88–91.

9. Калач Г.М. Сучасні тенденції фінансової політики на фондовому ринку. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6(96). С. 216–222.

10. Greenspan A. Statement by Alan Greenspan, Chairman, Board of Governors of the Federal Reserve System, before the Committee on Banking and Financial Services, US House of Representatives, February 11, 1999 // Federal Reserve Bulletin. 1999. April.

REFERENCES:

1. Kovalenko V.V. (2016) Rynok tsinnykh paperiv v umovakh kryzy ekonomiky Ukrayiny [Securities market in the conditions of the crisis of the economy of Ukraine]. Rehional'na ekonomika ta upravlinnya, No. 5(12), pp. 31–34.

2. Pro tsinni papery ta fondovyy rynok [On Securities and the Stock Market], zakon Ukrayiny, zatverdzhenyy Verkhovnoyu radoyu Ukrayiny vid 23.02.2006 № 3480-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15 (Accessed 14 December 2018).

3. Finansova infrastruktura Ukrayiny: stan, problemy ta yiyi vzayemozv"yazok iz rynkom finansovykh posluh [Financial infrastructure of Ukraine: the state, problems and its interrelation with the market of financial services], [V. Oparin, V. Fedosov, S. l'ovochkin ta in.]; za zah. red. V. Oparina, V. Fedosova. K.: KNEU, 2016. 347 s.

4. Finansovi posluhy na rynku tsinnykh paperiv Ukrayiny: teoriya ta praktyka [Financial Services in the Ukrainian Securities Market] / Z.A. Matsuk. Kyyiv: KNEU, 2018. 367 s.

5. Skomorovych I. H. Bankivs'ki operatsiyi [Banking Transaction]. L'viv: Vyd-vo PP "Mahnoliya 2006", 2012. 488 s.

6. Pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny [Indicators of activity of Ukrainian banks].URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (Accessed 18 December 2018).

7. Znachennya ekonomichnykh normatyviv v tsilomu po systemi [Value of economic norms in general on the system]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (Accessed 18 December 2018).

8. Butenko V.V., Lysenko K.A. Finansovyy rynok Ukrayiny: problemy ta perspektyvy yoho rozvytku [The financial market of Ukraine: problems and prospects of its development]. Prychornomors'ki ekonomichni studiyi. 2018. Vyp. 28(2). S. 88–91.

9. Kalach H.M. Suchasni tendentsiyi finansovoyi polityky na fondovomu rynku [Modern tendencies of the financial policy in the stock market]. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2009. № 6(96). S. 216–222.

10. Greenspan A. Statement by Alan Greenspan, Chairman, Board of Governors of the Federal Reserve System, before the Committee on Banking and Financial Services, US House of Representatives, February 11, 1999 // Federal Reserve Bulletin. 1999. April.